

Grupul conducătorilor „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg, în frunte cu V. I. Lenin (fotografie din 1897)

TENDINȚE NOI ÎN TEATRUL ISTORIC SOVIETIC

de Gheorghe Miletineanu

E bine știut că dramaturgia de pretutindeni a ultimelor decenii își află adesea inspirația în istorie. Recurgînd la cele mai felurite forme teatrale — de la evocarea „neutră” la restituirea scenică a documentului, de la parafraza poetică la fantezia apocrifă —, scriitorii descoperă în faptele trecutului un material — sau un pretext — generos pentru investigarea celor mai arzătoare întrebări ale vremii noastre.

Dramaturgia sovietică a anilor din urmă nu a rămas impermeabilă unui fenomen manifest pe toate meridianele — resurecția în cheie modernă a teatrului istoric. Această importantă zonă a dramaturgiei contemporane pe teme istorice este cu atât mai semnificativă, cu cît, în lăuntrul ei, scriitorii sovietici se străduiesc să rezolve cîteva implicații literare de interes principal. Mă gîndesc la necesitatea pe care ei o resimt — deopotrivă — de a depăși, în teatrul istoric, clișeele apologetice ale biografiei romanțate, poncife care au grevat mult dramaturgia unei perioade azi depășite, ca și, mai ales, de a ieși din făgașul neoromantic în care s-a angajat, la începuturi, literatura sovietică închinată Revoluției.

În direcția aceasta, Teatrul „Sovremennic” și-a însușit, în stagiunile trecute, o experiență extrem de interesantă și rodnică, montînd un triptic dramatic consacrat principalelor etape ale mișcării revoluționare ruse. Serise de autori diferiți, piesele acestea — trei lung-metraje, de sine stătător fiecare: *Decembriștii* de Leonid Zorin, *Cei de la Narodnaia Volia* de Aleksandr Svobodin și *Bolșevicii (30 august)* de Mihail Satrov (ultima dintre ele face parte, la rîndul ei, dintr-un ciclu de piese pe teme istorice) — alcătuiesc, incontestabil, un întreg unitar.

Toate cele trei drame fixează în obiectiv *colectivității* și le situează scrupulos în contextul epocii; e o trăsătură care deosebește net suita reprezentată la „Sovremennic” de cîteva dintre cele mai ilustre drame occidentale, de dată relativ recentă, avînd toate în centrul lor cîte un singur destin exemplar.

E drept, urmărirea în triptic a personajelor colective și referirile de detaliu la configurații istorice, puțin familiare cititorului neavertizat de peste hotare, îi îngreunează acestuia accesul la sistemul de asociații mentale avut în vedere de autori; din acest motiv, dezbaterea de idei nu e însă mai puțin acută și captivantă, ba, așa spune, dimpotrivă.

Rosturile, utilitatea și eficiența complotului politic — acesta este simbul din care se dezvoltă conflictul în toate lucrările tripticului.

Aspirațiile mărinimoase ale unei intelectualități de cea mai diversă proveniență de clasă, dar în totalitate progresistă, democrată, sînt confruntate cu viața, pe trei trepte diferite de dezvoltare socială, și puse astfel într-o limpezitoare perspectivă istorică. Destinul acestui grup în relație cu cei mulți și umili pe care rîvnește să-i slujească constituie axul central al tripticului.

Din candoarea cu care un decembrist imaginează o răscoală țărănească izvorită dintr-o manevră de palat, în vreme ce alți tovarăși ai săi își pun nădejdea într-o monarhie constituțională rezonabilă și cuminte, se naște improvizația aproape copilărească a unei lovituri de stat în care nici măcar rebelii nu cred pe de-a-ntregul, căci îi vedem, în ajunul acțiunii, dezorientați, deprimați, cu certitudinea că pășesc la moarte.

Din credința, încă naivă, că asasinarea țarului poate duce la o schimbare de întocmire socială, declanșînd, eventual, de sus în jos, un val de mișcări populare, se nutrește pregătirea minuțioasă, chinuitoare, eroică a actelor teroriste.

În sfîrșit, în etapa cînd cei exploatați au luat puterea, echipa de elită a revoluționarilor de profesie, marxisti, dezbate îndelung, înainte de a lua o măsură decisivă, complicate probleme teoretice, cumpănind fără pripeală justetea și efectele hotărîrii în discuție cu o întregă experiență istorică, asimilată critic și temeinic analizată, cu gîndirea leninistă, cristalin limpede, dar suplă și clarvăzător aplicată realității.

Asupra acestei evoluții de-a lungul unui veac se apleacă o meditație serioasă, adîncă și nepărtinitoare, despre ceea ce a fost, este și trebuie să fie, într-o societate, „inteligenția”.

Așa se face că piesa mediană a tripticului, *Cei de la Narodnaia Volia*, e construită pe un ingenios contrapunct: pe un plan al acțiunii, Jeliabov își pregătește apărarea la proces, iar acuzatorul lui își repetă rechizitoriul — cei doi calculează ca într-o partidă de șah cuvîntările lor în fața tribunalului, prevăzînd fiecare replica celuilalt și astfel intrînd, de fapt, într-un adevărat dialog, rece, acerb; pe alt plan, mulțimea care așteaptă execuția condamnaților comentează întîmplările (o tîrgoveață, doi țărani, două cursante, un liberal, un conservator ș.a.m.d., fiecare privitor apreciînd lucrurile de pe o poziție proprie, dar alcătuiind împreună aproape un cor antic). Furată de senzaționalul evenimentelor, lumea vădește o totală, neclintită indiferență față de personalitatea și de mobilurile condamnaților. Pe al treilea plan, în fine, retrospectivile care descriu istoria patetică a organizației Narodnaia Volia.

Corolarul judecăților despre istorie ce se degajă din primele două părți ale tripticului îl aduce disputa conținută în ultima lui piesă, *Bolșevicii* a lui Șatrov.

Acțiunea dramei se petrece în ziua atentatului comis împotriva lui Lenin, în vara lui 1918. Vladimir Ilici nu apare în scenă, dar gigantica lui personalitate e neconștient prezentă printre eroii dramei.

Centrul de greutate al piesei îl constituie discuția dintre membrii guvernului revoluționar despre iminența instaurării terorii roșii. Mulțumindu-se să creioneze, din linii puține, dar sigure, cîteva siluete cunoscute, pertinent alese, autorul este interesat în primul rînd de desfășurarea dezbaterilor ce preced luarea hotărîrii — studiu în profunzime asupra esenței politice și psihologice a chestiunii, despre necesitatea și primejdiiile, sau riscurile, deciziei de luat, despre garanțiile ce se cuvin asigurate pentru ca o măsură temporară, inevitabilă, să nu poată degenera, să nu poată duce la abuzuri, să nu poată dăinui mai mult decît e necesar.

Analiza, de pasionantă rigoare științifică, a unei epoci faimoase de extremism revoluționar din trecut (în speță, teroarea iacobină și denaturarea ei, după termidor, în dictatura napoleoneană) devine o secvență de mare tensiune teatrală, radiografia dilemelor, întrebărilor, reflecțiilor unui scriitor contemporan, angajat pe poziții partinice, asupra unui bagaj de experiențe istorice mai apropiate de noi.

Tripticul jucat la „Sovremennic” denotă nu numai preocuparea teatrului sovietic pentru cercetarea izvoarelor sociale, în timp, ale unor fenomene actuale — analiză încercată în alte colective pe baza literară oferită de dramaturgia clasică —, ci și o stăpînire matură a celor mai moderne mijloace dramaturgice, care trezesc analogii contemporane, fără a recurge la tehnica desuetă a aluziilor și fără a silui, tendențios, adevărul istoric.

După o expunere puțin greoaie, ușor ilustrativă, reflectînd prin însăși incetineala ei conservativă dificultățile și îndelungile șovățeli cu care s-a urnit mișcarea decembristă, o calitate esențială a tragediei lui L. Zorin o reprezintă succesiunea rapidă, fulgurantă, a flash-urilor ce înfățișează în raccourci interogatoriile nobililor răzvrățiți.

Ne aflăm, prin această contrapunere, aproape publicistic tîioasă, de dialoguri, în culisele unui veritabil proces politic și facem cunoștință cu tehnica, diabolic abilă, a anchetatorilor, care urmăresc — adaptîndu-se cu o versatilitate stupefiantă personalității fiecărui arestat în parte — nu atît să dezvăluie un adevăr, cît să stoarcă unor inculpați mărturisirea inflamantă dorită, pentru a demonstra justetea unui verdict dinainte stabilit. Procedura se repetă pe toată deschiderea unui evantai pestrîț de caractere — de la delatorul ordinar, carierist și mizerabil, la renegatul din convingere, cel care orede cu sinceritate în utilitatea politică a trădării sale, și de la jalnicul poltron la neclintitul, dîrzul cap al mișcării.

Decembrie dau astfel tonul întregului triptic, urmărind felul în care conflictele politice îmbracă veșmîntul opozițiilor etice, iar incompatibilitățile morale se convertesc în antagonisme politice.

Motivul este reluat de A. Svobodin și M. Șatrov. Narodnicii, electrizați de credința în justetea activității lor, sînt individualități umane de aleasă frumusețe sufletească, sinceri chiar în eroare, plini de devotament, de abnegație față de cauza liberatară, încălzii de o integrală, de nimic știrbită, omenie. Acordul final al tragediei e marcat de mărturia de dîncolo de moarte a celor osîndiți, care declară posterității, cu nezdruccinată fermitate, cu absolută, sublimă luciditate, „Conștiința noastră e curată !”

La Șatrov, figurile bolșevicilor — comisari ai poporului — sînt puse sub semnul exemplului incandescent, măreț, al integrității omenești a lui Ilici, în ființa căruia se găsesc contopite o gîndire politică pătrunzătoare, pusă consecvent în slujba celor oprimați, și respectul ireproșabil al unor norme de conduită etică de neîntinată noblețe. Simpla citare a telegramelor lui Lenin vădește o uriașă putere de cuprîndere: în ele alternează uluitor directivele politice cele mai categorice și mai necruțătoare, și recomandări însuflețite de grijă pentru soarta cîte unui singur ins nedreptățit. Simpla alăturare a acelor rînduri de sugerarea clocotului unui vîrtej revoluționar în care s-a dezlîntuit porniri dintre cele mai disonante, adesea opuse, pare să conțină cheia unei grave probleme filozofice, ridicate de o experiență istorică fără precedent, încă nepuizată, pare să indice *adevărul*, „simplu ca o portocală”, ca să folosim expresia lui Aleksei Tolstoi.

Ceea ce aduce într-adevăr nou în teatrul de azi dramaturgia sovietică pe motive istorice nu e ușor de apreciat după un examen atît de grăbit. E însă neîndoios că ea încearcă o *sinteză* de modalități, ce se amănță atrăgătoare și fertilă, între *utilizarea*, cu maximă fidelitate, a *surselor documentare* — dar fără a cultiva colajul arid de extrase din lucrări de specialitate; *nararea* detaliată a *faptului istoric* — dar fără a aluneca în ilustrativism (accident căruia i-a căzut victimă, în *Discursul* său despre Vietnam, chiar un scriitor de talia lui Peter Weiss); *reconsiderarea trecutului* prin prisma unei filozofii severe și cuprinzătoare — cu detașare și obiectivitate, dar fără a cădea în cursa schematismului (eroare pe care n-a știut întotdeauna s-o ocolească, în judecarea vieții sociale, nici chiar Brecht); și, în sfîrșit, o *intonație umanistă personală*, lirică, generatoare de emoție, în relatarea dramatică — pătimașă, dar fără a o împinge în elogiul dîtirambic sau în pamflet. Aliajul acesta de însușiri, într-o manieră elevat publicistică, promite teatrului istoric, și în viitor, o foarte largă dezvoltare, bogată în mari revelații.

G. K. Savițki: „Primele zile ale lui Octombrie”

